

Türkiye-AB (15 Ülke) Arasındaki Dış Ticaret ve Gümrük Birliği'nin Marjinal Endüstri-İç Ticarete Etkisi ve Endüstri-İç Ticaretle Karşılaştırılması

Haluk YERGIN (*)

Mehmet MERCAN (**)

Ömer YILMAZ (***)

Öz: Grubel-Lloyd yöntemine göre hesaplanan endüstri-İç ticaret katsayısının (EİT) yükselmesi her zaman o sektörde EİT'in artmasına işaret etmemektedir. İlgili sektörde endüstriler arası ticaretin artması da endüstri-İç ticaret katsayısının yükselmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, ilgili sektörde endüstri-İç ticaretin gerçek etkisini belirleyebilmek için "Marjinal Endüstri İç Ticaret Katsayısı Endeksi" geliştirilmiştir. Çalışmada, AB (15 Ülke) ve Türkiye arasında 1990 -2008 dönemine ait dış ticaret ve Marjinal Endüstri-İç Ticaret (MEİT) incelenmiş ve Gümrük Birliği'nin etkileri araştırılmıştır. Türkiye-AB 15 ülke arasındaki MEİT incelendiğinde 0-4 gruba ait birincil mallarda, MEİT oranlarında önemli istikrarlı değişim görülmemiş fakat dış ticaret hacminde artış kaydedilmiştir. Buna karşın 5-8 sanayi mallarında ise dış ticaret hacminde artış olmakla beraber, MEİT oranlarında değişim görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Marjinal Endüstriler İç Ticaret, Endüstri İç Ticaret, Avrupa Birliği, Türkiye

Jel Kodu: F12, F14, F15

The Effect of Foreign Trade and Customs Union Between Turkey-EU (15 Countries) Into Marginal Intra-Industry Trade and Its Comparison With Intra-Industry Trade

Abstract: Increase in Intra-Industry Trade (IIT) co-efficient calculated according to Grubel-Lloyd model does not always indicate IIT increase in that sector. Increase in inter-industry trade in the related sector may cause an increase in intra-industry trade co-efficient. Therefore, in order to define the real effect of intra-industry trade in the related sector, "Marginal Intra-Industry Co-Efficient Index" was developed. In the study, foreign trade and Marginal Intra-Industry Trade (MIIT) of the 1990-2008 period between EU (15 countries) and Turkey were examined, and effects of Customs Union were searched. In the MEIT analysis between Turkey-EU (15 countries), in the primary goods belonging to 0-4 group, an important stable change was not found on MIIT rates, but an increase in foreign trade volume was noted. In contrast, despite an increase in foreign trade volume in 5-8 industrial goods, a change in MIIT rates was found.

Keywords: Marginal Intra-Industry Trade, Intra-Industry Trade, European Union, Turkey

Jel Codes: F12, F14, F15

*) Yrd. Doç. Dr., Hakkâri Üniversitesi, İİBF Ekonomi ve Finans Bölümü (e-posta: halukyergin@gmail.com)

**) Yrd. Doç. Dr., Hakkâri Üniversitesi, İİBF Ekonomi ve Finans Bölümü (e-posta: mercan48@gmail.com; mehmetmercan@hu.edu.tr)

***) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF Ekonometri Bölümü (e-posta: omyilmaz@atauni.edu.tr)

Giriş

1960'lı yıllara kadar uluslararası ticaret tek yönlü olarak, Mutlak Üstünlükler Teorisi, Göreceli Üstünlükler Teorisi ve Faktör Donatımı Teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Takip eden yıllarda yapılan ampirik çalışmalar ticaretin sadece tek yönlü olmadığını göstermiştir. Benzer ülkelerin malların (farklılaştırılması temelinde) aynı grup altında toplanmış mal ticaretini karşılıklı yapması Endüstri-İçi Ticaret (EİT) olarak adlandırılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği-15 Ülkeleri arasındaki Endüstri-İçi Ticaret incelenmiş ve Gümrük Birliği'nin etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, belirli bir endüstrinin ithalat veya ihracatındaki artışın aynı endüstrinin ihracat veya ithalatındaki artışla çakışması (karşılanması) dikkate alınarak hesaplanan Marjinal Endüstri-İçi Ticaret (MEİT) ve Gümrük Birliğinin etkileri incelenmiştir. Bu ölçüm, yeni oluşan dış ticarete odaklandığından, dış ticaretteki liberalizasyonla birlikte uyarılan ilave dış ticaretteki endüstri-İçi ticaretin önemini anlayabilme imkanı sağlar (Hamilton ve Kniest, 1991: 291).

I. Endüstri-İçi Ticaret

A. Endüstri İçi Ticaret Tanım ve Tarihi Gelişim

Heckscher-Ohlin modeli temel alındığında, daha önce ve daha sonra geliştirilmiş olan ve kısaca geleneksel dış ticaret teorileri olarak bilinen teoriler, tamamen Endüstriler arası dış ticareti açıklamaya çalışmaktadırlar. Leontief Paradoksu, geleneksel teorilerin geçerliliğini tartışmalı konuma getirmiş, dolayısıyla yeni teorilerin gelişmesine yol açmıştır. "Yeni Dış Ticaret Teorileri" ismi etrafında geliştirilen birçok teori aslında Endüstri- içi ticaret ekseninde yapılan çalışmalardır. 1960'lı yıllara kadar araştırmalar bu yönde ilerlerken özellikle Avrupa Ortak Pazarının kurulması ile birlikte, Avrupa bölge içi ticaret ve Avrupa içindeki kısmi ülke çalışmaları (özellikle Benelüks ülkeleri) artış kaydetmiştir. Verdoorn (1960)'un Benelüks ülkeleri arasındaki ve daha sonra Drèze (1961)'nin altı Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkesi arasındaki ticaret üzerine yaptıkları araştırmalar geniş bir şekilde benzer ürünlerde iki yönlü ticaret olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. 1960 ve 1961'de yapılan bu iki çalışmanın endüstri-İçi ticaretin geniş bir şekilde ele alınması için başlangıç olduğu kabul edilir (Brulhart, 2002). Sonuç olarak, ikili ve bölgesel olarak ticaret hacminde önemli artışlar olduğu görülmüştür. Ticaret hacmindeki artışın çok büyük bölümünü endüstri içi ticaretin oluşturduğu görüşü uygulamalı çalışmalarla desteklenmiştir. 2006 yılında dünya ticaretinin digit 3 toplulaştırma düzeyinde 0.44'ü ve digit 5 toplulaştırma düzeyinde ise 0.27'sinin endüstri-İçi ticarettten meydana geldiği ifade edilmiştir (Brulhart, 2008).

Dünyada aynı (benzer) endüstriye ait ürünlerin karşılıklı ticareti anlamına gelen endüstri içi ticaret, daha çok aynı faktör donatımına sahip ülkeler arasında gerçekleşmekte ve günümüzde gittikçe artan hacme sahip olması nedeniyle dünya ticaretinde daha da önem kazanmaktadır. Bernhofen (1997) ve yapılan birçok uygulamalı çalışmada, Ba-

lassa (1966), Grubel (1967), Grubel ve Lloyd (1975), söz konusu ticaretin daha çok aynı faktör oranlarına sahip ülkeler arasında yapıldığı gözlenmiş ve EİT ile Endüstri Arası Ticaret (EAT) arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu olgu, eksik rekabet şartları altında, geleneksel dış ticaret teorilerine aykırı bir durum olarak görülmektedir. Çünkü bu ticaret türü “sınır ticareti”, “mevsimsel ticaret” gibi çok değişik durumlar dışında standardize edilmiş mallarda (çok beklenmeyen gelişmeler dışında) beklenmemektedir. Tanım, genel olarak aynı (benzer) malların eş zamanlı olarak ihraç ve ithali olarak yapılırken, Çakmak (2006) ve Emirhan (2002) “aynılık” kavramını benzer endüstri olarak açıklamıştır. Başkol (2005) ise endüstri kelimesi yerine “sektör” kavramını tercih ederek, sektör kavramını da ürün bazında ele alındığında “birbirinin benzeri mallar üreten firmalar grubu”, üretim yöntemi bazında ele alındığında ise “aynı üretim yöntemini kullanan firmalar” şeklinde tanımlamıştır. Grubel (1967) “aynılık” kavramını aynı istatistikî grup içinde yer almak şeklinde tanımlarken, Krugman (1981), Standart International Trade Classification (SITC)- Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması, dahilinde aynı grupta yer alan mallar olarak açıklık getirmiştir.

Endüstri içi ticaret, Balassa (1966) ve Grubel ve Lloyd (1975) tarafından “endüstri içi ticaret”, Gray (1980) tarafından “iki yönlü ticaret”, Finger (1975), tarafından “ticaret genişlemesi” ve Abd-El Rahman (1991) tarafından “benzer ürünlerde iki yönlü ticaret” olarak adlandırılmıştır. Aquino (1978) ise “ağırlıklı olarak, derece ve türe dayalı her bir istatistikî grup dâhilinde kabul edilmesi gerçeğinden hareketle mallardaki homojen olma temel belirsizliğinin giderilmesi koşulunda eş zamanlı olarak aynı mamullerin ihracatı ve ithalatı olarak tanımlamıştır.

Endüstri içi ticarete, teorik olarak yapılan birçok yaklaşım daha sonraları uygulamalı ve metodolojik çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Yapılan uygulamalı çalışmalar konu hakkındaki şüpheleri gidermeye ve konuyu daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Balassa (1966), Grubel ve Lloyd (1971; 1975), Greenaway ve Milner (1981;1987), Aquino (1978) ve Balassa (1986)'nın yapmış olduğu çalışmalar konu ile ilgili olarak geniş bir şekilde veri tabanı oluştururken, Abd-El Rahman (1991) tarafından yapılan çalışmada konu bir adım daha ileri ayrıştırmaya tabi tutmuştur. Yaptığı ayrıştırma sonucunda, yatay (horizontal) ve dikey (vertical) endüstri içi ticaret kavramlarını kullanan ilk kişi olarak literatüre geçmiştir. Aynı endüstri dalında eş zamanlı olarak ihracat ve ithalat değerleri arasında birim değer farkı olarak maksimum %15'lik bir fark olması durumunda geçerlilik taşıdığı ve yatay ve yatay çeşitlendirmeyi ifade etmektedir (Abd-El Rahman, 1991).

B. Endüstri – İç Ticarete Yapılan Eleştiriler

Bir kısım yazar EİT'nin sadece istatistikî bir yanılığ olduğunu ileri sürerek eleştiri yöneltirken, bir kısım yazar ise yeni kavramı kabullenerek ölçme yöntemleri geliştirmişlerdir. Eleştirilerin mamullerin istatistikî olarak bir araya getirilmesi, yani toplulaştırılması ve özellikle dikey EİT üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Pazar çapının genişlemesiyle üretim alt süreçlere ayrılmış ve daha dar alanlarda uzmanlaşmaya gidilmiştir. Son dönemlerde “firma içi” (intra firm) alışverişlerin uluslararası düzlemde yapıldığı gerçektir. Üretimin küresel çapta planlanması sonucu, birbirine yakın üretim aşamalarının ürünü olan bu mal ve hizmet alım ve satımları, ticaret istatistiklerinde aynı başlık altında yer alabilmektedir. Pomfret (1986), koşu ayakkabısı ihraç edip tenis ayakkabısı ithal edilmesi durumunda, iki mamulün aynı istatistikî grupta yer aldığı için EİT dâhilinde kabul edileceğini belirtmiş, hâlbuki araştırıldığında iki malda farklı faktör girdilerinin kullanılmış olabileceğinin görüleceğini ifade etmiştir. EİT, pazar çapının genişlemesiyle alakalı artan işbölümü ve uzmanlaşmanın sonucudur. Yani uzmanlaşma ve işbölümünün artmasının doğal sonucu olarak EİT genişlemiştir veya genişlemiş görülmektedir (Yılmaz, 1992).

EİT ile ilgili eleştiriler mamullerin istatistikî olarak bir araya getirilmesi üzerine yoğunlaşırken, EİT’yi savunan yazarların toplulaştırma için bir zorlama içine girdikleri belirtilmiştir (Czarny; 2003). EİT ölçmeyi amaçlayan birçok uygulamalı çalışmayı ise yazarlar kendileri tarafından oluşturulan modellerle açıklamıştır. Marvel ve Ray (1987), bazı çalışmaların uygunsuz endüstri tanımlamaları ve aşırı bir şekilde malların bir araya getirilmesinden (toplulaştırılmasından) dolayı aldatıcı sonuçlar doğurduğunu ifade etmişlerdir. Toplulaştırma ne kadar yüksek düzeyde tutulursa, EİT o düzeyde yüksek çıkacaktır. Aynı mal grubu yüksek toplulaştırma düzeyinde EİT dahilinde kabul edilirken, düşük düzey toplulaştırma da ise aynı mal endüstriler arası mal grubuna dahil edilebilecektir. İstatistiki olarak mal gruplandırılmasına dayalı toplulaştırma ve EİT düzeyi ile ilgili değişiklikler eleştirileri arttırmaktadır. EİT ile ilgili olarak uygulamalı çalışmalarda en çok kullanılan modelinde sahipleri olan Grubel ve Lloyd aynı konuyu; hiçbir ülkenin aynı malı ihraç ve aynı zamanda ithal etmeyeceğini ancak istatistiki olarak mal gruplamasıyla böyle bir olgunun gerçekleşeceğini belirtmiştir (Grubel-Lloyd; 2007). EİT’nin Abd el-Rahman (1991) tarafından yatay ve dikey olarak ayrıştırılması, gruplandırmada çözüm yerine daha çok çözümsüzlüğe yol açmıştır. Çünkü yatay ve dikey EİT farklı etkenler tarafından belirlenmiştir. Bu sebeple aslında bir tür çözüm sayılan dikey ve yatay EİT ayrımı özellikle dikey EİT bakımından itirazların artmasına neden olmuştur. Farklı kaliteye sahip malların EİT içinde sayılması bir tür zorlama kabul edilmiştir. Konu ile ilgili olarak Abd el-Rahman (1991) tarafından yapılan ve dikey ve yatay EİT ayrımı için kullanılan 0.15 lik birim değer farkını ki, bazı yazarlar Greenaway vd. (1995) bu oranı 0.25’e çıkarmıştır, eleştiri konusu yaparak bu sınırın niçin konulduğunu irdelemiştir. Yani hangi ölçülere dayanarak bu tür bir sınır konulması eleştiri konusu yapılmıştır (Lüthje 2006). Bu oranların değişmesi durumunda, yatay ve dikey EİT ye ait mamullerin sınıflandırılacağı grubunda değişeceği belirtilerek aslında EİT için sadece istatistiki bir yanlıgı gözüyle bakılmıştır. Sonuç olarak, eleştirilerin dikey EİT, toplulaştırma ve ayrıştırma oranları, yani istatistikî gruplandırma üzerine yoğunlaştığını görmekteyiz.

II. Marjinal Endüstri-İçi Ticaret

Zaman içerisinde endüstri-İçi ticaretin derecesinde meydana gelen değişme, literatürde “marjinal endüstri-İçi ticaret” olarak ele alınmaktadır. Bu ölçümle, yeni yapılan dış ticaretin ne kadarlık kısmının endüstri İçi ticaret olarak yapıldığı belirlenmektedir. Endüstri-İçi ticaret endekslerinin belirli bir zamandaki dış ticaret yapısını ölçmesi nedeniyle “statik” olduğu, marjinal endüstri-İçi ticaret ölçümlerinin ise iki zaman dilimi arasındaki dış ticarete meydana gelen değişimle ilgili olması nedeniyle “dinamik” bir özellik arz ettiği söylenebilir. Bu bağlamda, marjinal endüstri-İçi ticaret endeksi, yeni oluşan dış ticarete endüstri-İçi ticaretin boyutunu ölçmektedir (Hamilton ve Kniest, 1991: 289).

Marjinal endüstri-İçi ticaret endeksi, basitçe belirli bir endüstrinin ithalat veya ihracatındaki artışın aynı endüstrinin ihracat veya ithalatındaki artışla çakışması (karşılanması) dikkate alınarak hesaplanır. Bu ölçüm, yeni oluşan dış ticarete odaklandığından, dış ticaretteki liberalizasyonla birlikte uyarılan ilave dış ticaretteki endüstri-İçi ticaretin önemini anlayabilme imkanı sağlar (Hamilton ve Kniest, 1991: 291).

Belirli bir dönemde yüksek endüstri İçi ticaret gözlenmesi, dış ticaretteki değişimin muhtemel yapısıyla ilgili herhangi bir tahminde bulunmaya katkı sağlamadığı gibi, hatta statik endüstri-İçi ticaret seviyesinde iki dönem arasında gözlenen artış endüstri-İçi ticarete kıyasla endüstriler-arası ticaretle birlikte dış ticaretteki çok düzensiz değişimi gizleyebilir (Brühlhart, 1995: 300).

Bu çerçevede Brühlhart (1995: 300); endüstri-İçi ticaret ölçümlerinden dış ticaretteki uyarlanma hakkında bir sonuç çıkarabilmek için kavramsal olarak, dış ticaret kompozisyonunun farklı zaman dilimlerindeki mukayesesinden ziyade dış ticaretteki değişimin yapısının analizini gerekli görmektedir.

Grubel-Lloyd yöntemine göre hesaplanan endüstri-İçi ticaret katsayısının (EİT) yükselmesi her zaman o sektörde EİT artmasına işaret etmemektedir. İlgili sektörde endüstriler arası ticaretin artması da endüstri-İçi ticaret katsayısının yükselmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, ilgili sektörde endüstri-İçi ticaretin gerçek etkisini belirleyebilmek için “Marjinal Endüstri İçi Ticaret Katsayısı Endeksi” geliştirilmiştir. Brühlhart (1995) tarafından geliştirilen bu endeks, aşağıdaki biçimde gösterilmektedir.

$$MEİT = A = \{ 1 - (|\Delta X - \Delta M| / |\Delta X| + |\Delta M|) \} \quad (2.1)$$

Marjinal Endüstri İçi Ticaret (MEİT) katsayısının değeri de, EİT katsayısı gibi, 0 (sıfır) ile 1 arasında değişmektedir. MEİT katsayısının 0 olması, o sektörde marjinal ticaretin tamamen endüstriler- arası ilişkiden kaynaklandığını, MEİT katsayısının 1 olması ise, sektörde marjinal ticaretin tamamen endüstri-İçi ticarettten kaynaklandığını ifade etmektedir (Yükseler ve Türkan; 2008).

III. AB 15 Ülke-Türkiye Toplam Rakamlar Bakımından Marjinal EİT ve EİT

Tablo 1. AB15 Ülke-Türkiye Canlı Hayvan ve Gıda Maddeleri MEİT ve EİT(1000\$)

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat	1132774	1171540	1123783	1227740	1466544	1629392	1570357	1739962	1676079	1512265
İthalat	527480	163934	186255	273596	158492	637647	613185	358181	312071	339509
MEİT	0.00	0.19	0.63	0.91	0.65	0.51	0.59	0.80	0.84	0.28
EİT	0.64	0.25	0.28	0.36	0.20	0.56	0.56	0.34	0.31	0.37
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
İhracat	1321467	1441211	1461056	1786833	2422082	3114000	2879841	3210244	3280853	
İthalat	348469	222025	323777	443583	483091	531991	531991	758028	580037	
MEİT	0.09	0.97	0.33	0.54	0.12	0.13	0.03	0.80	0.56	
EİT	0.42	0.27	0.36	0.40	0.33	0.29	0.29	0.38	0.43	

Tablo 1.'de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki "Canlı Hayvan ve Gıda Maddeleri" mamullerine ait MEİT ve EİT'i gösterilmektedir. AB 15 ülkeleri marjinal EİT bakımından incelendiğinde, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemde yüksek düzeylerde MEİT rakamları görülmektedir. Genel olarak bu grup mallar bakımından değişen ticaret içinde, EİT'nin payının yüksek olduğu görülmektedir. GB süreci ile EİT'te artış olmamasına rağmen dış ticaret Türkiye lehine gelişmiştir.

Tablo 2. AB 15 Ülkeleri-Türkiye İçki ve Tütün MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat	127870	175863	90376	143923	150018	136335	223076	210352	160098	206057
İthalat	17604	30292	23306	19688	24083	20831	26262	35371	39750	23033
MEİT	0.00	0.41	0.15	0.12	0.84	0.38	0.12	0.83	0.16	0.53
EİT	0.24	0.29	0.41	0.24	0.28	0.27	0.21	0.29	0.40	0.20
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
İhracat	169953	115105	156425	168916	186846	243427	261713	214787	261859	
İthalat	25129	24495	36319	56769	97576	126424	137047	139839	168227	
MEİT	0.11	0.02	0.44	0.76	0.61	0.66	0.73	0.11	0.75	
EİT	0.26	0.35	0.38	0.50	0.69	0.68	0.69	0.79	0.78	

Tablo 2'de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki "İçki ve Tütün" mamullerine ait MEİT ve EİT'i gösterilmektedir. AB 15 ülke MEİT bakımından Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemde çok önemli değişiklikler görülmemesine rağmen, Gümrük Birliği sonrası oranların daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra MEİT oranlarındaki değişim önem kazanmıştır. GB süreci ile birlikte EİT istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen, bu değişim ithalattaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 3. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat	388947	392657	306651	320376	345381	412738	447076	421003	426821	421081
İthalat	518012	632784	672526	1087611	1018658	1402630	1546885	1444181	1012772	746034
MEİT	0.00	0.06	0.63	0.06	0.53	0.29	0.38	0.40	0.03	0.04
EİT	0.86	0.77	0.63	0.46	0.51	0.46	0.45	0.45	0.59	0.72
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
İhracat	400119	371570	415308	510856	664879	696212	919341	1121728	1036146	
İthalat	959376	773260	1229395	1774387	1777538	1960276	2466369	3177714	3919935	
MEİT	0.18	0.27	0.17	0.30	0.04	0.29	0.61	0.44	0.21	
EİT	0.59	0.65	0.51	0.45	0.54	0.52	0.54	0.52	0.42	

Tablo 3’de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki “Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler” mamullerine ait MEİT ve EİT’i gösterilmektedir. Gümrük Birliği öncesi dönemde ticarete meydana gelen değişimin hemen hemen tamamı endüstri arası ticarete gerçekleşmekteyken, Gümrük Birliği’nden sonra ticarete meydana gelen değişimlerin önemli bir bölümünün endüstri içi ticaretten kaynaklandığı izlenmiş ve bu rakam MEİT rakamlarına yansımıştır. Dış ticaret hacminde önemli artışlar kaydedilmesine rağmen, bu EİT rakamlarına yansımamıştır.

Tablo 4. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ihracat	207843	197959	184549	122572	180500	193548	176964	110730	99889	173970
İthalat	167635	258270	113148	169224	144491	148304	216137	274299	334241	431714
MEİT	0.00	0.20	0.17	0.95	0.60	0.45	0.39	0.93	0.30	0.86
EİT	0.89	0.87	0.76	0.84	0.89	0.87	0.90	0.58	0.46	0.57
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
ihracat	138899	203320	200870	212844	344747	494288	1090412	1169339	1652762	
İthalat	637469	207114	285358	474892	542045	700079	1022484	1201927	2605025	
MEİT	0.29	0.26	0.06	0.12	0.67	0.97	0.70	0.62	0.51	
EİT	0.36	0.99	0.83	0.62	0.78	0.83	0.97	0.99	0.78	

Tablo 4’de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki “ Mineral Yakıtlar Yağlar ve Alkali Ürünler” mamullerine ait MEİT ve EİT’i gösterilmektedir. Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönem bakımından MEİT’de önemli değişimler görülmemektedir. Gümrük Birliği’nden önceki dönemde ve sonrası dönemde genel olarak yüksek MEİT oranla-

rı kaydedilmiştir. GB sonrası dönemde EİT’te önemli artışlar görülmüştür. Bu durum Türkiye’nin artan ithalatından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar Mumlar MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ihracat	15964	36586	25687	11517	17297	95023	46985	49097	46033	131441
İthalat	95906	74734	70066	42782	47192	124352	67291	111653	118019	109075
MEİT	0.00	0.99	0.60	0.68	0.87	0.99	0.91	0.09	0.31	0.63
EİT	0.29	0.66	0.54	0.42	0.54	0.87	0.82	0.61	0.56	0.91
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
ihracat	16039	98102	33453	109846	68031	203112	84774	45204	33660	
İthalat	88204	49861	69683	82663	71061	84221	37171	46251	45529	
MEİT	0.46	0.29	0.43	0.17	0.57	0.57	0.00	0.12	0.85	
EİT	0.31	0.67	0.65	0.86	0.98	0.59	0.61	0.99	0.85	

Tablo 5’de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki “Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar” mamullerine ait MEİT ve EİT’i gösterilmektedir. Gümrük Birliği öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem halinde incelendiğinde, şimdiye kadar incelenen bölümlerin aksine, Gümrük Birliği’nden önceki döneme ait MEİT oranlarının daha yüksek ve daha tutarlı olduğu görülmektedir. EİT düzeyi ise önemli değişim göstermemiştir. Ayrıca bu grup mallarda dış ticaret hacminin çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu da bu mallar bakımından yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Tablo 6. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ihracat	228377	195378	197529	178820	244290	291621	245674	289530	274871	310783
İthalat	1710517	1688099	1884035	2164101	2016471	3229859	3715117	4213057	4191989	4131355
MEİT	0.00	0.80	0.22	0.13	0.62	0.07	0.17	0.16	0.82	0.74
EİT	0.24	0.21	0.19	0.15	0.22	0.17	0.12	0.13	0.12	0.14
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
ihracat	353628	399562	437002	504983	756273	765199	1042645	1175261	1508611	
İthalat	4689602	3967755	5025766	6550864	8677794	9625090	10589116	11951029	13229563	
MEİT	0.14	0.18	0.16	0.08	0.21	0.02	0.45	0.18	0.41	
EİT	0.14	0.18	0.16	0.14	0.16	0.15	0.18	0.18	0.21	

Tablo 6’da AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki “Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” mamullerine ait MEİT ve EİT’i gösterilmektedir. İstatistiki grup altında bir araya getirilmiş bu mamuller, Türkiye’nin tüm dönemler boyunca endüstri-içi ticaret

bakımından en zayıf olduğu grubu teşkil etmektedir. Buna paralel olarak EİT'de olduğu gibi MEİT oranları da düşük düzeylerde kalmıştır. Dış ticaret hacmi bu grup mallarda tüm dönem boyunca yüksek düzeydedir.

Tablo 7. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat	1725860	1486324	1610389	1388730	1839043	2443229	2490924	3011154	3442743	3587938
İthalat	1878166	1814224	2054909	2578098	1949142	3049407	4181163	4358785	4063415	3286639
MEİT	0.00	0.42	0.68	0.60	0.83	0.71	0.08	0.51	0.81	0.31
EİT	0.96	0.90	0.88	0.70	0.97	0.89	0.74	0.82	0.92	0.96
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
İhracat	3809583	4168677	4163412	5413935	7102451	7080444	8528825	10496278	10720290	
İthalat	3941000	3219624	4145703	5285008	6758344	7592485	8415733	9854883	10853398	
MEİT	0.51	0.87	0.01	0.95	0.93	0.05	0.72	0.84	0.37	
EİT	0.98	0.87	0.99	0.99	0.98	0.97	0.99	0.97	0.99	

Tablo 7'de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki "Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar" mamullerine ait MEİT ve EİT'i gösterilmektedir. Gümrük Birliği öncesi ve sonrası EİT oranları bakımından çok önemli değişim görülmesi de özellikle 2002 yılından sonra yüksek oranda MEİT izlenmiştir. Bu da ticarete meydana gelen değişimin en büyük bölümünün EİT'den kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca GB süreci dış ticaret hacmine olumlu yönde yansımıştır.

Tablo 8. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Makineler ve Taşıt Araçları MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat	489607	615563	741058	609691	833683	1302604	1573001	1647794	2224094	2947083
İthalat	4421333	4525494	4918707	6585135	4835332	7138594	11102327	12211431	12009589	10666358
MEİT	0.00	0.90	0.48	0.14	0.23	0.34	0.13	0.13	0.52	0.70
EİT	0.20	0.24	0.26	0.17	0.29	0.31	0.25	0.24	0.31	0.43
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
İhracat	3083399	3940278	5097781	7425748	11362129	12738388	15163446	19504488	20556186	
İthalat	13906875	8037916	10206843	14113608	20524308	21617514	23848300	26705364	26816225	
MEİT	0.08	0.25	0.59	0.83	0.76	0.89	0.95	0.79	0.19	
EİT	0.36	0.66	0.67	0.69	0.71	0.74	0.78	0.84	0.87	

Tablo 8'de AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki "Makineler ve Taşıt Araçları" mamullerine ait MEİT ve EİT'i gösterilmektedir. EİT bakımından Türkiye için en önemli grubu teşkil eden bu mamuller için Gümrük Birliği'nden sonra, özellikle 2001 yılından

itibaren MEİT’de istikrarlı ve yüksek oranlar izlenmiştir. Yani EİT oranlarına paralel olarak MEİT oranlarını da yüksek düzeyde olması ticarete meydana gelen değişimin önemli bir bölümünün EİT’den oluştuğunu ifade etmektedir. Türkiye’nin GB sonrası süreçte ihracatındaki artış, dış ticaret hacmindeki artıştan daha yüksek olması EİT oranlarındaki artışa katkıda bulunmuştur.

Tablo 9. AB 15 Ülkeleri-Türkiye Çeşitli Mamul Eşya MEİT ve EİT

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ihracat	2859836	3075871	3654067	3597134	3559480	4578978	4781800	4768632	5153097	5057933
İthalat	560909	709279	733470	952916	722274	1110732	1669788	1862772	1992273	1667046
MEİT	0.00	0.81	0.41	0.28	0.28	0.55	0.53	0.13	0.50	0.45
EİT	0.33	0.38	0.33	0.42	0.34	0.39	0.52	0.56	0.56	0.50
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
ihracat	5217001	5374341	6485241	8339743	9649543	10487980	10871571	12787992	12537583	
İthalat	2003360	1497634	1732948	2080090	2666337	3124666	3457557	3986792	4375931	
MEİT	0.64	0.47	0.35	0.32	0.62	0.70	0.93	0.43	0.78	
EİT	0.56	0.44	0.42	0.40	0.43	0.46	0.48	0.48	0.52	

Tablo 9’da AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki “Çeşitli Mamul Eşya” mamullerine ait MEİT ve EİT’i gösterilmektedir. Gümrük Birliği’nden sonra, Gümrük Birliği öncesi döneme göre daha yüksek oranlarda MEİT görülmektedir. EİT ise dış ticaret hacminde ithalat ve ihracatın aynı orandaki artışlardan dolayı istikrarlı bir seyir izlemiştir.

IV. Marjinal Endüstri-İç Ticaret İle İlgili Uygulamalar ve Tartışma

A endeksi, ticaret tarafından uyarılan kazanç/kayıpların ülkeler veya sektörler arasındaki dağılımı hakkında bilgi vermediğinden, tek ülkeye ilişkin çalışmalarda sınırlı olarak kullanılmakta olup, çok ülkeli çalışmalar için uygun sonuçlar vermektedir. Bu nedenle Brülhart tarafından B endeksi olarak ifade edilen yeni bir endeks tanımlanmıştır:

$$B = \frac{\Delta X - \Delta M}{|\Delta X| + |\Delta M|} \quad A = 1 - |B| \quad (3.1)$$

Bu endeks -1 ile +1 arasında değer alabilir. Eğer bu değer 0’a yaklaşıyorsa, MEİT artmakta; endeks değeri 0’a eşitse, marjinal ticaret tümüyle EİT yapısına bürünmektedir.

Diğer taraftan bu değer -1 veya +1 değerini alması, marjinal ticaretin tümüyle EAT olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte endeks değeri +1 ise ticaret akımlarıyla ilgili değişmelerin net ihracatla ilgili olduğu; -1 ise net ithalatla ilgili olduğu şeklinde yorum yapılabilir. Ayrıca B endeksi ile sektörel performansı da tahmin etmek mümkün olmaktadır. Sektörel performans, ithalat ve ihracatın birbirleriyle ilişkilerindeki değişmeler olarak tanımlanırsa, ihracat belirli bir sektördeki yüksek yurtiçi performansa, ithalat ise düşük yurtiçi performansa işaret etmektedir. B>0 ise $\Delta X > \Delta M$; B<0 ise $\Delta X < \Delta M$ olmaktadır (Brülhart, 1995:608).

B endeksi A endeksinden farklı olarak iki veya daha fazla endüstri toplandığında anlamlı sonuçlar vermemektedir. B'nin -1 veya +1 değerini alması tek başına EAT'yi ifade ederken; (EİT=0) aynı anda bu sonuçlara sahip iki farklı endüstrinin endeks değerlerinin toplanması 0 değerine ulaşılması anlamına gelmektedir ki, bu marjinal ticaretin EİT yapısında olduğu gibi yanıtıcı bir sonuç verebilmektedir (Brühlhart, 1995).

Tabloda herhangi bir K ülkesinin hayali ithalat-ihracat rakamları ve MEİT ve Grubel-Lloyd EİT endeksi hesaplanan EİT rakamları verilmiştir.

Tablo 10. Farazi Bir Ülke Örneğinde MEİT ve EİT Endeks Değerleri

YILLAR	X	M	A-MEİT	G-L-EİT
1990	60	40		0,80
1991	65	65	0,33	1,00
1992	60	60	1,00	1,00
1993	70	65	0,67	0,96
1994	80	73	0,89	0,95

Not: Tabloda X; ihracatı, M; ithalatı. A-MEİT; Brühlhart'ın MEİT A endeksini, G-L-EİT; Grubel-Lloyd EİT endeksini temsil etmektedir.

Tablodan izlenebileceği gibi ilgili malın ihracat ve ithalat değerleri ne kadar yakınsa, EİT değeri artmaktadır. 1990 yılında EİT=0,80 iken; ihracat ve ithalatın aynı olduğu 1991 ve 1992 yılında EİT=1 maksimum değerini almıştır. İthalat ve ihracattaki değişim değerleri ne kadar yakınsa; MEİT değeri artmakta; eşit olduğu durumda ise, 1 değerini (max) almaktadır. Örnek olarak 1992'den 1993'e geçerken $\Delta X=10$, $\Delta M=5$ (fark 5 br) ve MEİT=0,67 iken, 1993'ten 1994'e geçerken $\Delta X=10$, $\Delta M=8$ (fark 2 br) ve MEİT=0,89 ve $\Delta X=5$, $\Delta M=5$ olan 1992 yılında ise MEİT=1 (max) değerini almaktadır. MEİT'in maksimum olması 1991 yılından 1992 yılına geçerken dış ticaretteki değişimin tamamının EİT'den kaynaklandığını belirtir.

Tablo 11. Farazi Bir Ülke Örneğinde MEİT ve EİT Endeks Değerleri

YILLAR	X	M	A-MEİT	G-L-EİT
1990	60	40		0,80
1991	65	35	0	0,70
1992	55	45	0	0,90
1993	88	12	0,24	0,40

Tablodan görüleceği üzere dış ticaret hacminin değişmediği ilk dört yılda EİT değeri yüksek olmasına rağmen, MEİT değeri sıfır olmaktadır. MEİT değerinin sıfırdan farklı olması için ticaret hacminde değişim olmalıdır. İthalat ve ihracatta değişim olsa bile dış ticaret hacmi değişmiyorsa, MEİT değeri hep sıfır olmaktadır. 1990 dan 1991 yılına, 1991'den 1992 yılına geçerken MEİT sıfırdır, yani dış ticaretteki değişimin tamamı

EAT'ten oluşmuştur. 1992 yılında 1993 yılına geçerken dış ticaret hacmi değiştiği için MEİT değeri sıfırdan farklı çıkmış ve 0,24 bulunmuştur.

Tablo 12. Farazi Bir Ülke Örneğinde MEİT ve EİT Endeks Değerleri

YILLAR	X	M	A-MEİT	G-L-EİT
1990	60	40		0,80
1991	70	40	0,00	0,73
1992	70	80	0,00	0,93
1993	70	65	0,00	0,96

Tablodan belirtildiği gibi sadece ihracatta ya da sadece ithalatta değişim olduğu durumda ise EİT sıfırdan farklı olduğu halde, MEİT=0 olmaktadır (1991 yılında sadece ihracatta, 1992 ve 1993 yılında ise sadece ithalatta artış olmuştur). Değişim olmasına rağmen MEİT sıfır olmaktadır. Yani dış ticaretteki değişimde EİT'in payı sıfırdır, tamamı EAT'ten oluşmuştur.

Tablo 13. Farazi Bir Ülke Örneğinde MEİT ve EİT Endeks Değerleri

YILLAR	X	M	A-MEİT	G-L-EİT
1990	60	40		0,80
1991	100	30	0,00	0,46
1992	110	20	0,00	0,31
1993	70	40	0,00	0,73
1994	60	100	0,00	0,75

Tablodan izlenebileceği gibi hem 1991 hem de 1992 yılında ihracatta büyük artışlar, ithalatta ise azalışlar olmuş, yani değişimler olmuş fakat MEİT=0 bulunmuştur. Benzer şekilde 1993 ve 1994 yıllarında ihracat azalırken, ithalat artmış, yani değişim mevcut iken MEİT değeri sıfır çıkmıştır. MEİT değerinin sıfırdan farklı olması için ithalat ve ihracat rakamlarının her ikisinin de artış ya da azalış kaydetmesi gerekmektedir.

Tablo 14. Farazi Bir Ülke Örneğinde MEİT ve EİT Endeks Değerleri

YILLAR	X	M	A-MEİT	G-L-EİT
1990	60	40		0,80
1991	45	30	0,80	0,80
1992	40	25	1,00	0,77

Tablodan izlenebileceği gibi hem 1991 hem de 1992 yılında dış ticaret hacminde daralmalar olmasına rağmen MEİT değeri oldukça yüksek çıkmıştır. Yani MEİT değerinin yüksek olmasına bakarak ticaret hacminde azalış mı, artış mı olduğuna karar verilemez. Bu durum endeksin zayıf noktası olarak ifade edilebilir. (1991'den 1992 yılına geçerken dış ticaretteki daralmanın tamamı ve 1990'dan 1991 yılına geçerken daralmanın %80'i EİT'ten kaynaklanmaktadır.)

Tablo 15. Farazi Bir Ülke Örneğinde MEİT ve EİT Endeks Değerleri

YILLAR	X	M	A-MEİT	G-L-EİT
1990	60	40		0,80
1991	100	50	0,40	0,67
1992	110	90	0,40	0,90

Tablodan izlenebileceği gibi 1991 yılına geçerken ihracattaki artış ithalattan çok daha fazla, 1992 yılına geçerken ithalattaki artış ihracattan çok daha fazla olmasına rağmen her iki durumda da MEİT=0,40 çıkmıştır. Yani MEİT endeksi değişimin yoğunluğunu ihracat kaynaklı mı, yoksa ithalat kaynaklı mı olduğunu belirleyememektedir. Bu durum da endeksin zayıf noktası olarak ifade edilebilir. Bu zayıf nokta yine Brülhart (1995) tarafından önerilen "B endeksi" ile aşılmış ve ülkenin ilgili sektördeki performansının ölçülebilmesine yani sektörde ihracatın mı yoksa ithalatın mı fazla olduğunun belirlenmesine olanak tanımıştır. EİT endeksinde ise sektörel rekabet gücü anlaşılamamaktadır. Yani endeks değerine bakarak ülke açısından ihracatın mı ithalatın mı yüksek olduğu anlaşılammamaktadır.

Brülhart (1995) tarafından geliştirilen MEİT hesaplama A-endeksinin çalışabilmesi için hem ihracatta hem de ithalatta değişim olması, bu değişimin önceki yıla göre dış ticaret hacminde değişiklik meydana getirmesi ve ihracat ve ithalattaki değişim yönünün aynı olması (artış-azalış) olması gerekir.

Grubel-Lloyd EİT endeksi ile cari yılın dış ticaretindeki EİT'in payı ölçülürken, MEİT ile bir önceki yıldan bu yıla geçişteki değişim ölçülerek dış ticaretteki dinamik süreç incelenebilir. GB ile birlikte dış ticaret hacminde önemli miktarlarda ve sürekli bir artış izlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada AB 15 ülkeleri ve Türkiye arasında GB'nin EİT ve MEİT'e etkisini incelemek amacıyla 1990-2008 yılı dış ticaret verileriyle analiz yapılmıştır. Ayrıca çalışmada Brülhart (1995)'in MEİT endeksinde ve Grubel-Lloyd (1975) EİT endeksinde görülen eksiklikler belirtilmiştir.

SITC Rev3'e göre 0-4 olarak gruplandırılmış mallarda (Tarım ürünleri ve Hammaddeler), dış ticaret hacminde önemli artışlar görülse de, EİT oranlarında istikrarlı rakamlar

kaydedilmemiştir, özellikle gıda malları üretiminde görülen yıllara göre doğal şartların etkisiyle üretim farklılığından kaynaklanmaktadır. MEİT oranlarında ise EİT'e göre daha yüksek oranlar kaydedilmiştir. Bu da değişen ticaretin önemli kısmının EİT'ten kaynaklandığını göstermektedir. 5-8 olarak gruplandırılmış sanayi mallarında ise; hem dış ticaret hacminde hem de MEİT ve EİT oranlarında istikrarlı ve önemli değişimler görülmüştür.

15 AB ülkesinin tamamı bakımından "5 Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri" ait mallar hariç tüm sanayi mamullerinde "yakalama paradigması" gerçekleşmiştir. Kimya sanayi grubuna ait ürünler, Türkiye'nin en zayıf olduğu mal grubundandır. Dolayısıyla bu grup malların ticaretinde Türkiye önemli miktarda dış ticaret açığı vermektedir. Bu konuda yatırımları artırıcı önlemler alınmalıdır. Öncelikle yerli üretim için teşvikler bu konuya yönlendirilmeli ve iç talep karşılanmalıdır. Daha sonraki süreçte tüketici zevk beğenileri dikkate alınarak, ihracata yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

GB, AB üyesi ülkelerden gümrüksüz sanayi malı girişine neden olmuştur. İlk yıllar, yerli sanayi bu durumdan olumsuz etkilense de artan rekabet etkisi ile birlikte, takip eden yıllarda bu olumsuzluk giderilmiştir. Rekabet kabiliyetimizin olmadığı ve sürekli dış açık verdiğimiz sektörlerde rekabet gücümüzün artırılması için artış eğilimine giren yabancı sermaye yatırımlarının bu sektörlerde kanalizasyonu gerekir.

Türkiye için, Gümrük vergisi dışında tarife dışı engellerle karşılaşmaya başlanmıştır (özellikle gıda sektöründe) bunun daha da artacağı varsayılarak, karşı önlemler almak gerekmektedir. Mütakabiliyet uygulaması bunlardan biri olmakla beraber, tarife dışı engeller için gerekli çalışmalar da yapılmalıdır. Tarife dışı engeller ile ilgili gerekçeler iki grupta toplanmaktadır, bunlar; ürünlerin insan sağlığına etkisi ile üretim yöntemi ve doğal kaynak kullanımınıdır. Sağlık yönünden karşılaşılan en önemli sorun sebze ve meyvelerdeki ilaç kalıntılarıdır. Bu nedenle AB sağlık, çevre ve tüketicilerinin sağlığını gerekçe göstererek firmaların bazı sertifikaları (HACCP) ve standartlara sahip olmalarını istemektedir. Gerekli şartları taşımayan firmaların Birliğe ihracat yapma şansına sahip olamayacaklardır. İhracat yapabilmeleri üreticiler bu konularda bilinçlendirilmesine bağlıdır.

Dış ticarete ve EİT oranlarında artış olabilmesi için, Ar-Ge çalışmaları artırılmalı ve bu konuda politikalar üretilmelidir. AB ülkelerinde 2012 yılı dikkate alındığı zaman Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı %2-%3 civarında iken, Türkiye'de ise bu oran %0.8 civarındadır. Fikri mülkiyet hakları ve patent konusunda yeni çalışmalar yapılmalıdır. KOBİ'lerin bu konuda ortak çalışmaları teşvik edilmelidir. Üniversite-sanayi işbirliğinin daha ileri düzeye getirilmesi sağlanmalıdır.

EİT oranlarında AB ile "yakalama paradigması" gerçekleşmesine rağmen, mamulleri kalitesini artırma yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Tüketici zevk ve tercihlerine göre üretim seçenekleri ve alternatif modeller piyasaya sürülmelidir. Son yıllarda artan çevre bilinci tüketicileri "çevreci" olarak bilinen mallara yönlendirmiştir. Üretim bu konu göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir. Ayrıca artan enerji fiyatları da tüketicilerin ilgilerini daha tasarruflu modellere kaydırmıştır. Üretim yapılırken bu hususta dikkate alınmalıdır.

Türkiye GB'ni takip eden ilk yıllarda yüksek miktarda artan ithalatı nedeniyle olumsuz şekilde etkilenmiştir. Takip eden yıllarda ise GB'nin olumsuzlukları ortadan kalkmıştır. GB sürecinde Türkiye'nin artan endüstriyel rekabet gücü ve ihracat alışkanlıklarının değişmesi nedeniyle özellikle sanayi mallarında dış ticaret hacmine göre daha yüksek miktarda artan Türkiye ihracatı, AB ülkeleri ile aynı düzeye gelinmesine neden olmuştur.

Kaynakça

- Abd el-Rahman, K. (1991). "Firm's Competitive and National Comparative Advantage as Joint Determinants of Trade Composition". *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(1), 83-97.
- Aquino, A. (1978). "Intra Industry Trade Inter- Industry Trade Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufactures". *Weltwirtschaftliches Archiv*, 114(1) 275-296
- Balassa B. (1966). "Tariff Reduction and Trade in Manufacturers among The Industrial Countries". *The American Economic Review*, 56 (3), 466-473.
- Balassa B. (1986). "Intra-Industry Specialization: A Cross-Country Analysis European". *Economic Review*, 21 (42), 27-42.
- Balassa B. (1988) "Bauwens Luc, Inter-Industry and Intra-Industry Specialization in Manufactured Goods". *Weltwirtschaftliches Archiv*, 124, 1-12
- Başkol, M. O. (2005). "Endüstri İçi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerlemesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Bernhofen, M. D. (1997). "Intra Industry Trade and Strategic Interaction: Theory and Evidence". *Journal of International Economics*, 45, 77-96.
- Brulhart, M. (1995). "Industrial Specialisation, in The European Union: A Test of The New Trade Theory". *Trinity Economic Papers Series, Technical Paper*, 95/5, 4-29.
- Brulhart, M. (2002). "Intra- Industry Trade: Towards Measure of Non-Disruptive Trade Expansion, Published in "Frontiers of Research on Intra-Industry Trade". Palgrave- Macmillan, Edited by P.J. Lloyd and Hyun Lee, 1-26
- Brulhart, M. (2008). "An Account of Global Intra-Industry Trade 1962-2006. University of Lausanne, School of Economic and Business Administration (FEC-Lausanne), Research Paper Series, 401-459.
- Czarny, E. (2003). "Intra-Industry Trade Do We Really Know What Is?". Erişim Tarihi: 20 Eylül 2011. www.Etsg.org/ETSG 2003/Papers/Czarny
- Çakmak, Ö. A. (2006). "Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere Arasında İmalat Endüstrisinde Endüstri-İçi Ticaretin Yapısı: 1991-2004". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Yıl:2 Sayı:1,3, ss.33-47.
- Drèze, J. (1961). "Les exportations intra-C.E.E. en 1958 et la position Belge", *Recherches Économiques de Louvain*, 27, 717-738.

- Emirhan, P. N. (2002). "Intra-Industry Trade Dynamics of Turkey", Erişim Tarihi: 20 Eylül 2011. <http://www.etsg.org/ETSG2002/Papers/Emirhan.pdf>
- Finger, J. M. (1975). "Trade Overlap And Intra-Industry Trade". *Economic Inquiry*, 13(4), 581-589.
- Gray, H. P. (1980). "Intra Industry Trade: An "Untidy" Phenomenon". *Review of World Economics*, 124(2), 211-229.
- Greenaway, D. and Milner, C. (1981) "Trade Imbalance Effects in the Measurement of Intra-Industry Trade". *Weltwirtschaftliches Archiv*: 117, 756-762.
- Greenaway, D. and Milner, C. (1987) "The Economics of Intra Industry Trade". *Journal of International Economics*", 23(1-2), 182-185.
- Greenaway, D., Hine, R. and Milner, C. (1995) "Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross Country Analysis for the United Kingdom". *Economic Journal*, 105(433), 1505-1518.
- Grubel, H. G. (1967). "Intra-industry Specialization and the Pattern of Trade". *The Canadian Journal of Economics and Political Sciences*, 33(3), 374-388.
- Grubel, H. G. and Lloyd, P. J. (1971)."The Empirical Measurement of Intra –Industry Trade", *Economic Record*. 47(4), 494–517.
- Grubel, H. G. and Lloyd P. J. (2007). "The Empirical Measurement of Intra- Industry Trade". *Economic Record*, 47(4), 494-517.
- Hamilton, C., Kniest, P. (1991). "Trade Liberalisation Structural Adjustment and Intra Industry Trade: A Note". *Review of World Economics*, 127 (2), 356-367.
- Krugman, R. P. (1981). "Intra Industry Specialization, and Gains from Trade". *The Journal of Political Economy*, 89(5), 959-973.
- Lloyd, P. J., Grubel, H. G. (1975). "Intra-Industry Trade: Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products". *Journal of Economic Literature*, 13(4), 1361-1362.
- Lüthje, T. (2006). "Does Intra-Industry Trade Exist in The Real World?". *Applied Economic Letters*, 825-827.
- Marvel, H. P. and Ray, E. J. (1987). "Intraindustry Trade: Sources and Effects on Protection". *Journal of Political Economy*, 95(6), 1278-1291.
- Pomfret, R. (1986). "On the Division of Labour and International Trade: or, Adam Smith's Explanation of Intra-Industry Trade". *Journal of Economic Studies*, 13(4), 56-63.
- Verdoorn, P. J. (1960). "The Intra-Block Trade of Benelux, Economic Consequences of the Size of Nation". Ed. EAG, Robinson, Mc Millan Co. 291-329.
- Yılmaz, Ş. E. (1992). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay. No:178, İİBF Yay., No:57
- Yükseler, Z. ve Türkan, E. (2008). "Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm, Küresel Yönelimler ve Yansımalar". *TÜSİAD* 02/453, 67.